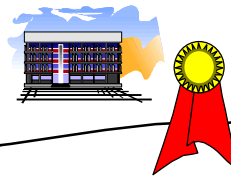

*Дослідження.
Розробки.
Проекти*

Володимир Дорошенко,
кандидат історичних наук,
доктор економіки,
Українська академія наук

Деякі передумови та аспекти формування громадянського суспільства в Українській державі

У статті дається оцінка стану громадського життя в Україні, визначаються пріоритети і критерії демократизації суспільства, суб'єкти і чинники, які її забезпечують.

Ключові слова: громадянське суспільство, середній клас, співпраця політичних сил, родина, людина, соціальна політика.

In the article the estimation of the state of public life in Ukraine is given, priorities and criteria of democratization of society are determined as well as subjects and factors that provide it.

Key words: civil society, middle class, collaboration of political forces, family, man, social policy.

Постановка проблеми. В українському суспільстві дедалі загострюються суперечності між ідейно-політичними напрямками, між групами, що склалися за національними, ментальними, мовними, культурними, релігійними та іншими ознаками. Вкрай низькою залишається політична культура партійних об'єднань, які мають вплив на значну частину населення. Послаблено авторитет і довіру до влади. Найважливіші, доленосні питання сьогодення і майбутнього України вирішуються купкою олігархів, державних можновладних бюрократів за повного ігнорування думки широкого загалу. Водночас громада занепокоєна зростанням авторитарних тенденцій, численними зловживаннями з боку адміністративного ресурсу. Тому продуктивним шляхом наступного розвитку України є здійснення стратегії соціального прогресу української нації. Надійна запорука цьому - формування здорового громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Багато вчених опікуються дослідженням теми щодо

громадянського суспільства. Серед авторів останніх доробок слід зазначити насамперед таких науковців, як Т.С.Андрійчук, Л.І.Буряк [1], В.В.Близнюк [5], О.А.Васильєв [5], О.О.Давидюк, В.М. Геєць, Ю.В.Кривобок, К.І.Лисенко [4], Л.М.Тимошенко, Ю.А.Тищенко [6]. Разом з тим ще залишається поза увагою необхідність всебічної розробки питання середнього класу, родини, ролі жінки в українському суспільстві, духовного розвитку особистості.

Мета статті - висвітлення передумов створення та вдосконалення громадянського суспільства, суттєвих факторів його повноцінного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи гуманістичні підвалини соціальної бази, слід акцентуватися не на майнових відносинах, а на соціально-психологічних якостях людини: внутрішній незалежності, схильності до творчості, заохочувати ініціативність, здатність до нестандартних продуктивних рішень. Це комплекс особистості, яка "сама себе зробила" або ж діє в цьому напрямі. Такі особистості становлять основу так званого середнього класу, до якого, умовно кажучи, може себе віднести вагома частина населення України. Головний критерій, прийнятий сьогодні у світі для визначення середнього класу, - це духовні якості людей, цінності і правила, які для них не є другорядними, поряд з цінностями матеріального характеру. У концептуальному розумінні слід надавати перевагу середньому класу як феномену самоідентифікації людини [5, с. 147]. Тому до цього класу зараховуємо не тільки представників дрібного та середнього підприємництва, а й верстви масових інтелектуальних професій (освітян, медиків, працівників культури), наукову та творчу інтелігенцію, зростаюче коло спеціалістів, пов'язаних із інформаційними технологіями.

Сучасний середній клас, озброєний передовою технологією та знаннями, є авангардом постіндустріального суспільства. Він - мобільний, але разом з тим є запорукою соціальної стабілізації, він є великою проміжною ланкою між великим бізнесом і соціально малозабезпеченими верствами населення. Середній клас не може жити одним днем. Його доля - самому вибудувувати своє майбутнє, за історично належне йому центристське місце і роль у суспільному розвитку. Сьогодні ця частина суспільства бореться за своє життя. Вона має викорінювати в собі невизначеність у будь-яких різновидах: політичну, економічну, духовну і особливо світоглядну та інформаційну. Цьому класові притаманний нестримний пошук думки, покликання до подвижницької праці, до формування себе як активного суспільного зразка. Поєднання традиціоналізму й революційності, характерне для середнього класу, має стати динамічною силою нових якісних змін в українському суспільстві. Представники цієї верстви ставлять перед собою конструктивні цілі і знають практичні методи їх досягнення; вони здатні запропонувати суспільству нові стандарти життя і повести його за собою. Для цього середній клас має прийти до влади як виразник інтересів народу.

Його лідерами можуть бути лише авторитетні люди; шановані, принципові патріоти, здатні вирішувати нагальні завдання в інтересах широких верств суспільства. Їм мають бути притаманні висока громадянська свідомість і повага до інших, об'єктивна виваженість у рішеннях і дієва відповідальність за прийняті рішення; їхній стиль життя - солідарність вільних особистостей, життя без корумпованості, подвійних стандартів, казенщини, кумовства та інших "приваб" порочного суспільства.

Необхідно відшукати лідерів і підтримати їх. Звичайно, такими не можуть бути представники грошовитої "еліти", на чільному місці в якої - корисливі інтереси, далекі від корінних життєвих потреб і цінностей більшості людей.

Найважливішим принципом функціонування здорового громадянського суспільства є свобода вираження поглядів, свобода інформації та право її отримання. Відстоюючи свободу слова та право рівного доступу громадян до інформації, необхідно одночасно поважати честь та гідність особи, боротися з поширенням недостовірних відомостей, наклепницьких звинувачень. Ідеться про:

- конструктивну співпрацю політичних сил, які стоять на близьких ідеологічних позиціях;
- залучення до співпраці аналітиків для дослідження соціально-політичного простору України за допомогою новітніх соціологічних технологій;
- співпрацю держави з науковим потенціалом країни, розроблення конкретних національних програм розвитку, сформульованих на основі життєвих інтересів народу, залучення до обговорення цих програм представників ідеологічно різних політичних течій та напрямів; перетворення наукових програм на основі урядових рішень;
- створення громадських приймалень, які надають консультації, правову допомогу, разом з громадським активом проводять акції добра і милосердя, спрямовані на підтримку незахищених верств населення.

У концепції громадянського суспільства як сукупності самостійних, незалежних від держави інститутів і відносин, заснованих на свободі особистості, політичному плюралізмі та демократичному правопорядку, ключовими є такі елементи, як людина, родина, народ, держава, які передусім стають предметами політичної діяльності. Найвищими соціальними цінностями є людина, створення гідних умов її розвитку та самореалізації. Права та свободи особи визначають зміст діяльності соціальної держави і громадянського суспільства.

Основну роль у розв'язанні найактуальніших соціальних та політичних проблем, збереженні духовного потенціалу, генофонду, української ментальності відіграє родина. Сьогодні криза охопила не лише економіку. Де-

далі чіткіше виявляється криза інституту сім'ї. Родина втрачає можливість виконувати свої традиційні функції: організацію побуту, народження та виховання дітей, відтворення населення, отже, й робочої сили. Збільшується число бездітних сімей та однаків. Дедалі відчутніше постають проблеми відкладання шлюбів, зростання кількості розлучень, питомої ваги неповних сімей, розшарування родин за достатком. Невелика "елітарна" група молодих сімей, у яких вистачає коштів "на все", лише підкреслює гостроту проблеми.

Проглядається безпосередній зв'язок між матеріальним становищем населення і демографічними показниками народжуваності [3, с. 82]. З кожною новонародженою дитиною індекс нестатків родини подвоюється. Бідні верстви населення поповнюються здебільшого за рахунок сімей із трьома і більше дітьми, з немічними утриманцями, а також матерів-одиначок. Скорочення народжуваності, зростання смертності, погіршення харчування, недоступна вартість медичного обслуговування належать до головних причин помітного зменшення чисельності населення України, його старіння.

Всебічна турбота соціально орієнтованої держави про матеріальне і духовне зміцнення української родини є одним із напрямів боротьби з бідністю, досягнення соціальної справедливості в суспільстві.

Чоловік в українській родині здебільшого є головним годувальником і захисником. Українець - це трудівник, романтичним ідеалом якого є досягнення самодостатності його родини. Йому притаманне прагнення до самоосвіти, хоробрість і патріотизм, - хоча і не завжди наш співвітчизник піднімається до рівня мислення в державному масштабі. Сучасний пересічний українець обтяжений вкрай важкими соціальними і економічними проблемами.

Національною справою має стати формування умов для розвитку особистості, яка чесною працею творить власний успіх, примножує добробут родини і допомагає тим, хто поряд з нею. Прийшов час попроситися з уявленнями про себе як про "маленького" українця з почуттям меншовартості; подолати в собі синдром пропашої жертви обставин та долі.

Втіленням авторитету і мудрості в родині є жінка. Жінки складають більшу частину населення України, мають високий освітній рівень. Але їхній креативний потенціал реалізується недостатньо і здебільшого не виходить за межі власної оселі. Безробіття в Україні має жіноче обличчя.

Історія України знає приклади, коли жінка посідала чільне місце в управлінні державою, формуванні світогляду й духовності народу, була берегинею генофонду української нації. Тому конче актуально повернути жінці належне їй місце в суспільстві і державі. Їй пасує інтегративна, консолідуюча роль у сучасному глобалізованому світі в контексті його загальноцивілізаційних тенденцій.

Майбутнє родини і суспільства пов'язане з освітою й вихованням дітей. Вкрай важливо забезпечити всебічний і гармонійний розвиток дітей, виховувати їх на світогляді чесної і наполегливої праці як основи особистого добробуту і процвітання країни; знайти практичні альтернативи протидії моральній розбещеності і духовному зубожінню.

Діяльність у цьому напрямі держави, наявних елементів громадянського суспільства (неурядових громадсько-політичних організацій, креативних художніх, спортивних об'єднань тощо) складає стратегічне завдання всієї соціальної політики Української держави.

Її основними складовими мають бути:

- державне фінансування лікування, надання пільг і послуг малозабезпеченим громадянам і багатодітним сім'ям; залучення для цього коштів місцевого бюджету, неурядових добродійних організацій, підприємств малого та середнього бізнесу;
- безперечне виконання законів та державних довгострокових програм, спрямованих на поліпшення становища жінок, сім'ї, на охорону материнства і дитинства, на планування сім'ї;
- забезпечення дітей повноцінними продуктами харчування, доступними непродовольчими товарами дитячого асортименту;
- здійснення ефективної політики державної підтримки молоді і молоді сім'ї; широке впровадження довгострокового пільгового кредитування, особливо в житловому будівництві;
- здійснення гендерної політики як невід'ємної частини державної діяльності; створення суспільних умов для раціонального поєднання професійної зайнятості жінок, їх громадської діяльності з материнством та виконанням сімейних обов'язків;
- збереження системи дошкільних закладів, дитячих і підліткових осередків культури, фізкультурно-спортивних та інших клубів за інтересами;
- надання сім'ї з кількома дітьми через систему високої трудової мотивації можливості утримувати себе самостійно;
- орієнтування держави і суспільства на виховання людини з високими моральними принципами і громадянськими якостями;
- забезпечення всебічного і гармонійного розвитку дитини, розкриття її творчого потенціалу;
- подолання утриманських настроїв у молоді, орієнтація молодих сімей на працю, підняття її авторитету і престижу;

- формування в молоді імунітету до негативних явищ - наркоманії та пияцтва, споживацтва, моральної розбещеності, правопорушень і злочинів, псевдорелігійних культів;
- посилення патріотичного виховання, формування в молоді національної самосвідомості, активної громадянської позиції, інтересу до проблем суспільного життя;
- здійснення ефективної соціальної роботи з молоддю, спрямованої на створення умов для соціальної адаптації та самореалізації нового покоління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українському суспільству необхідні новизна мислення, дієвість, довгострокові стратегічні програми, що ґрунтуються на ідеї об'єднання патріотичних зусиль усіх верств населення. Потребують поглибленої концептуальної розробки поняття демократії як влади народу, свободи, правової держави. Вкрай важливо підвищувати роль середнього класу, родини, кожного члена суспільства. Важливе наукове завдання - формування консолідуючої конструктивної ідеології, яка б відповідала життєвим реаліям, містила нові підходи до вирішення соціально-економічних питань, проблем внутрішньої і зовнішньої політики. Вона має враховувати інтереси жителів заходу і сходу, півночі та півдня, усіх громадських організацій і партій.

Список використаних джерел

1. Буряк Л. І. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи (друга половина ХІХ - перша третина ХХ ст.) / Лариса Буряк. - К. : Нац. акад. упр., 2010. - 366 с.
2. Від громадянського суспільства - до правової держави : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 24 квіт. 2009 р. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. - 454 с.
3. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. - К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. - 863 с.
4. Лысенко К. И. Политическая модернизация украинского общества / К. И. Лысенко. - Одесса : Астропринт, 2008. - 207 с.
5. Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України / [В. В. Каліцька, В. В. Близнюк, О. А. Васильєв та ін.] ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, Держ. Установа Ін-т економіки та прогнозування НАН України, Укр. ін-т нац. пам'яті. - К. : Четверта хвиля, 2009. - 637 с.
6. Тищенко Ю. Громадянське суспільство в Україні та "Політика ідентичності" / Юлія Тищенко, Світлана Горобишина ; Укр. нац. центр політ. дослідж. - К. : Агентство "Україна", 2010. - 75 с.